

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Malmbäcks kyrkogård

*Malmbäcks socken i Nässjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Slettegren

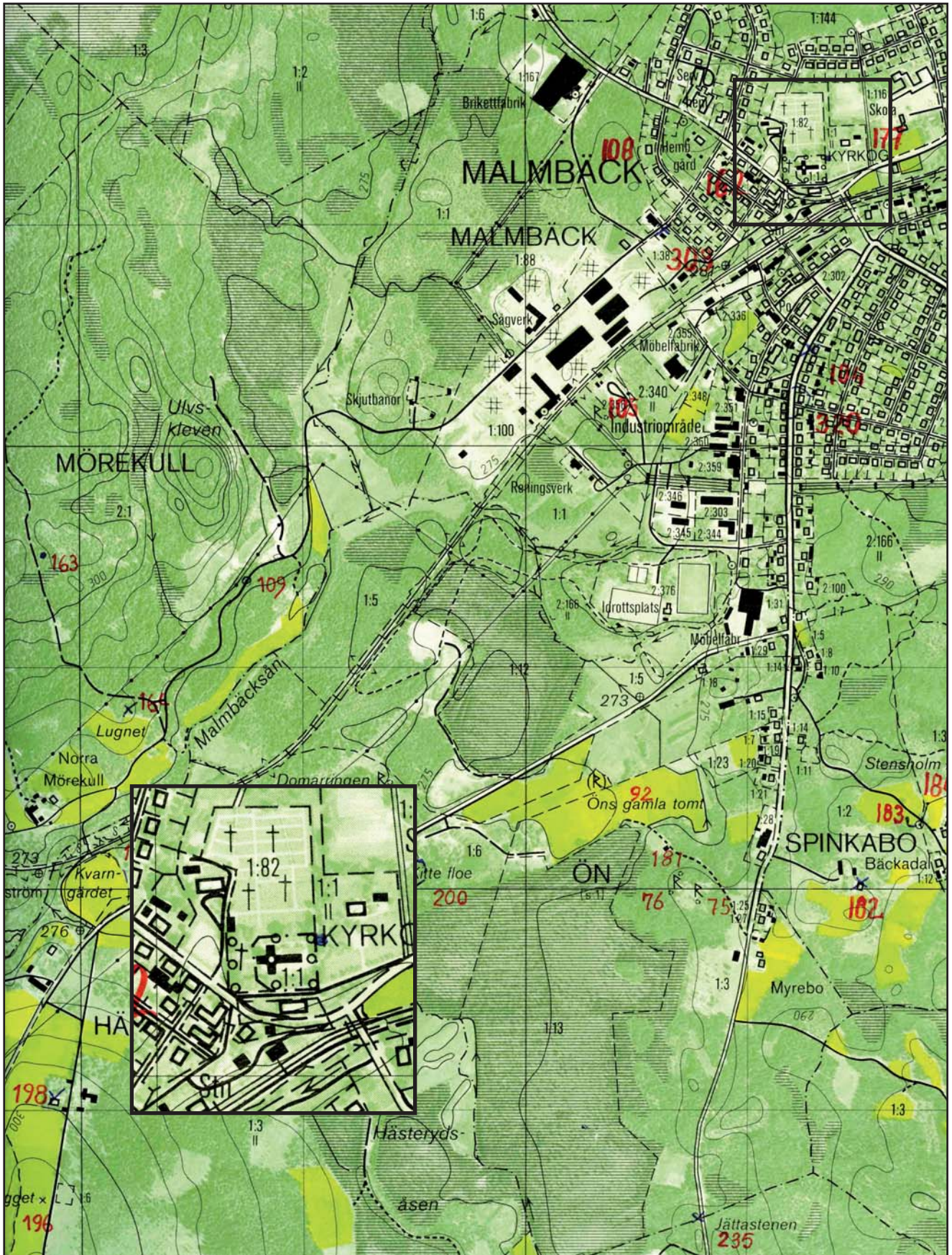
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Malmbäcks kyrkogård	10
Beskrivning av kyrkogården idag	13
Beskrivning av enskilda kvarter.	15
Kvarter 1 och 3.	15
Kvarter 2, 4, 10, 11 och 13.	16
Kvarter 5 och 9.	18
Kvarter 6 – 8	19
Kvarter 12	20
Kvarter 14	21
Nya kyrkogården	22
Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet. . .	24
Referenser.	26
Tekniska och administrativa uppgifter	26

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Malmbäck 6E 6d 1989.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

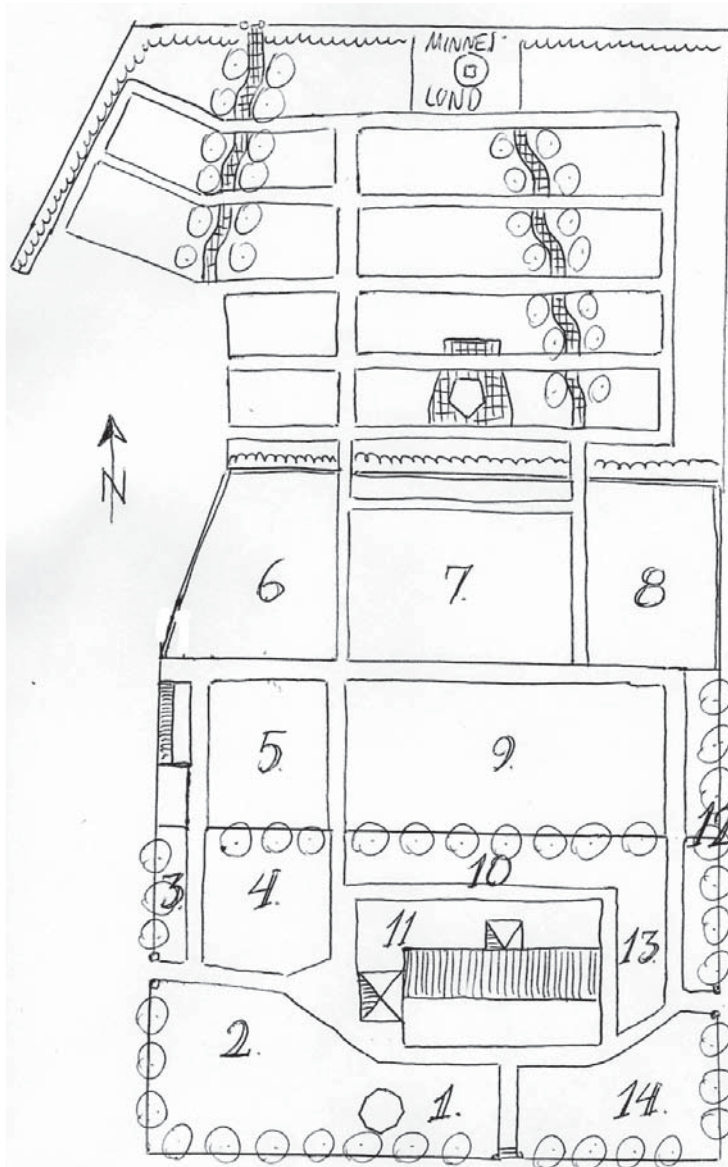
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Malmbäcks kyrkogård har medeltida ursprung. Den består av en gammal del kring kyrkan och tre nordliga 1900-talsutvidgningar. Gamla delen utgör en avskild enhet genom stödmurar och trädkrans. Grusgångar definierar gravkvarteren på denna del. Kvarteren kring kyrkan har i hög grad förändrats under efterkrigstiden genom borttagande av grusgravar och häckinramningar men flera äldre vårdar står kvar, särskilt i söder. Den första av de norra utvidgningarna har en bevarad allmän linje. De övriga från 1956 och 1977 har en renodlad efterkrigstida karaktär med bl.a. minneslund.

Schematisk ritning över Malmbäcks kyrkogård, utförd av författaren efter befintligt ritningsmaterial.

Malmbäcks kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Malmbäcks socken ligger på den högst belägna delen av småländska höglandet med toppen Tomtebacken. Det är en utpräglad skogsbygd, rik på åsryggar. Fornlämningar visar att bygden varit befolkad sedan stenålder, talrikast är lämningarna från äldre järnåldern. Sockennamnet är belagt sedan 1292. Fram till 1900-talets pastoratsregleringar var Malmbäck moderförsamling med Ödestugu och Almesåker som annexförsamlingar. Genom historien har Malmbäck varit en utpräglad bondesocken. Den enda adelsnärvaron utgjordes – från och med 1600-talet – av säteriet Viresjö med bl.a. släkterna Printzenskiöld och Queckfeldt. Genom socknen löper sedan 1882 järnvägen Nässjö-Halmstad med station i den gamla kyrkbyn. Denna kom att växa till ett stationssamhälle. Den redan då omfattande tillverkningen av pinnstolar expanderade till industriell skala med etablerande av flera snickerifabriker. Äldst av industrierna är AB Bröderna Wigells stolfabrik, grundad 1868. Kyrkbyn är belägen centralt i socknen där vägarna från Ödestugu i väster, Forserum i norr, Nässjö i nordost och Svenarum i sydväst möts. Byn är idag en mindre tätort, till stor del dominerad av villabebyggelse från 1900-talet.

Kyrkan med kyrkogård är belägen på en höjd direkt norr om landsvägen, Malmbäckens dalgång och järnvägen. På vägens södra sida står den gamla timrade sockenstugan från 1875, kraftigt ombyggd under 1900-talet med bl.a. tilläggsisolering. Öster om kyrkogården är prästgården från 1823 belägen, en 1 ½ våningsbyggnad i trä med gul locklistpanel samt sadeltak med frontespis. Vid kyrkogårdens västra sida ligger en asfalterad parkering och församlingshemmet ljusputsade 1960-talslängor med flacka sadeltak.

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården har liksom delar av kyrkan medeltida ursprung. I 1829 års inventering uppges att kyrkogården ”nu är planerad”. Den enda gravvården var en i sandsten över bonden Abraham Andersson i Lycke, född 1731. Den första kända utvidgningen av kyrkogården företogs 1857, troligen åt väster på en avstyckad del av prästgårdens mark. Sannolikt vid detta tillfälle anlades den befintliga stenmuren med sina entrépartier. Trädkransen torde också kunna föras tillbaka till denna tid. Eventuellt skedde en utvidgning 1882 eller 1897 på prästgårdens mark, då avstyckningar ägde rum. Kyrkogården kom så småningom att helt bestå av enskilda gravar med grusbädd och häckinramning. En ny utvidgning tillkom 1921 längs norra sidan. Denna kom till största delen att tjäna som allmän linje med enskilda gravar längs dess murar. 1944 uppfördes en redskapsbod i västra

änden av utvidgningen, denna ersattes av en ny i puts 1970. 1952 omlades två gravkvarter på kyrkogården från grus till gräs, varvid häckinramningar borttogs. Denna utveckling kom sedermera att omfatta hela kyrkogården. 1956 skedde en ny utvidgning mot norr, projekterad av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping, varvid en vid sekelskiftet uppförd stenmur revs. 1977 genomfördes den senaste utvidgningen, även den mot norr. Inom denna anlades 1982 en minneslund.

Flygfotografi från 1948. På kyrkogårdens södra del är gravarna belagda med grus och har olika inhägnad av stenram.

Händelsehistorik

Medeltid

Kyrkogården anläggs.

1829

Kyrkogården planerad. (JLST)

1857

Utvidgning av kyrkogården, troligen mot väster. (Malmbäcks församlings arkiv)

1921

Utvidgning åt norr med kvarter för främst allmänna linjen. (Växjö stifts frågelista)

1952

Omläggning från grus till gräs påbörjad. (Malmbäcks församlings arkiv)

1956

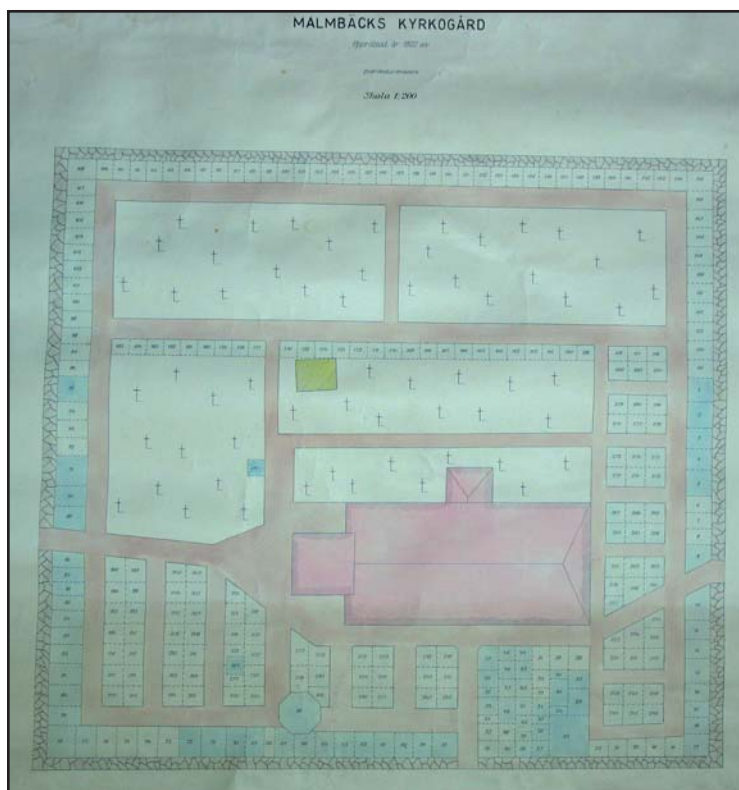
Utvidgning mot norr. Stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. (JLST; Malmbäcks församlings arkiv)

1977

Utvidgning mot norr. (JLST; Malmbäcks församlings arkiv)

1982

Minneslund. (JLST)

Gravkarta från 1922 som visar den nya norra delen med familjegravar längs murarna och allmän linje i kvarteren. På gamla delen tycks det endast vara enskilda gravar på södra delen och längs murarna. Ytan norr om kyrkan var troligen allmän linje. Malmbäcks församlings arkiv.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Malmbäcks kyrkogård består av en ursprunglig rektangulär del, på en plåt längst i söder, norr om vilken är tre på varandra följande utvidgningar. Kyrkan intar ett krönläge mitt på gamla delen, något förskjuten mot öster. Framför tornet sluttar terrängen svagt mot väster. Gamla delen består av åtta kvarter: 1 och 14 söder om kyrkan, 2 och 4 väster om kyrkan, 3 vid västra kyrkogårdsmuren, 10 norr om kyrkan, 12 vid östra kyrkogårdsmuren och 13 öster om kyrkan. Kvarter 5 och 9 utgör första utvidgningen mot norr, följt av 6 – 8 som är den andra. Slutligen längst i norr är nya kyrkogården.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omgärdas av en kallmurad stödmur från 1800-talets mitt av markstensblock och småsten, ca 1 – 1,5 meter hög, utom i norr där den knappt är 0,5 meter. Murkrönet är beväxt med sedum. Den första nordliga utvidgningen begränsas i väster av en likartad stödmur och i öster av en kallmur med vall på insidan. Den andra utvidgningen har i väster och norr en fogad mur från 1956 av grovt tuktade markstensblock, ca 1 meter hög och 0,5 meter bred samt avtäckt med granithällar. I öster är en samtida kallmur av marksten. Nya kyrkogården omges i norr och väster av en ca 0,5 – 1 meter hög kallmur av marksten med jordvall på insidan. Åt öster är endast en jordvall med rabatter.

Ingångar

Gamla kyrkogårdens huvudingång är placerad i väster, i linje med tornporten. Ingången har en fyrdelad smidesgrind i stramt utförande från 1900-talets mitt. Den hänger mellan två putsade och vitkalkade stolpar med spritputsade fält. Dessa kröns av kopparhuvor med förgyllda klot. Motsvarande stolpar har ingången i öster från prästgårdens trädgård. Mellan dem hänger en stram pargrind i smide från 1900-talets mitt. Nämnade putsade stolpar är sannolikt från kyrkogårdsutvidgningen 1857. Från samma år torde södra ingången vara. Den är i linje med kyrkans mittport och har en smidd pargrind från 1800-talet med bandjärnsrosetter. Stolparna är av huggen granit med toppiga krön. Innanför grinden är en trappa av granit med järnklamrar. Allt från 1800-talet. Utvidgningarna i norr saknar gestaltade ingångar.

Vegetation

Kring gamla kyrkogården växer en sekelgammal trädkrans av lönn. Av björkkransen kring 1921 års utvidgning kvarstår en rad i öster. På denna del av kyrkogården finns några hängbjörkar. Nya kyrkogården begränsas mot norr och väster av en högväxt häck av tall. Mot

Västra ingången.

Södra ingången.

Ingången från prästgården i öster.

Ekonomibyggnad och mursträckning.

Två obelisker och en bautasten vid kyrkogårdsmuren i kvarter 1. Ursprungligen har de haft grusbäddar.

Karaktäristisk vård från 1940-talet med låg profil och stramt formspråk.

söder växer en rad med små prydnadsgranar. De tre nord-sydliga huvudgångarna kantas av björk och oxel. Diverse träd växer även spritt, bl.a. en hög gran i nordost.

Gångsystem

Gamla kyrkogården genomlöps av några få breda grusgångar, rätvinkligt utlagda. På två ställen ansluter gångsystemet till norra utvidgningarna, genom vilka de löper som sammanlänkande axlar. På nya kyrkogården får de ett slingrande lopp. Alla gångarna på nya kyrkogården är belagda med plattsten av betong med sjöstensyta. Den västra av axlarna har denna beläggning ända ned till gamla kyrkogården.

Gravårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1700-talet fram till idag. Från 1700-talet är en handhuggen sandstensvård. Från förra sekelskiftet finns en handfull industriellt framställda, resliga gravvårdar, vanligtvis av polerad granit i form av obelisker eller bautastenar, sin tids statusmarkörer efter döden. Med bestämmelserna om maximi-höjd på vårdar under mellankrigstiden fick dessa en annan form, låg och bred. Ofta gavs de klassiserande drag med tempelgavel och kolonner. En stor del av gravarna från förra sekelskiftet och tiden fram till 1950 har haft grusbädd och häckinramning, av vilket idag inget kvarstår. Vid sidan av dessa som regel enskilda gravar finns allmänna linjens enkla små vårdar, som sällan överstiger en halvmetre i höjd. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer uniforma. Detta gravskick kan betraktas som ett uttryck för samtidens kollektivism och likheten inför Gud. De senaste tjugo åren har variationerna i form och material blivit större, men måtten är ungefär desamma. I viss grad återanvänds äldre stenar genom att de huggs om eller vänds. Under en stor del av 1900-talet var det vanligt att man på barngravar satte små marmorkors, en del av dessa står kvar. I en del fall när nya vårdar rests på gamla familjegravar har föregående vård lagts ned i marken framför.

Ekonomibyggnad

Den med kyrkan harmonierande byggnaden från 1970 rymmer förråd och personalutrymme. Fasaderna bär vitmålad spritputs. Portar och spröjsade fönster är gråmålade. Sadeltaket är täckt med enkupigt lertegel.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter 1. I bakgrunden Queckfeldtska gravens kors.

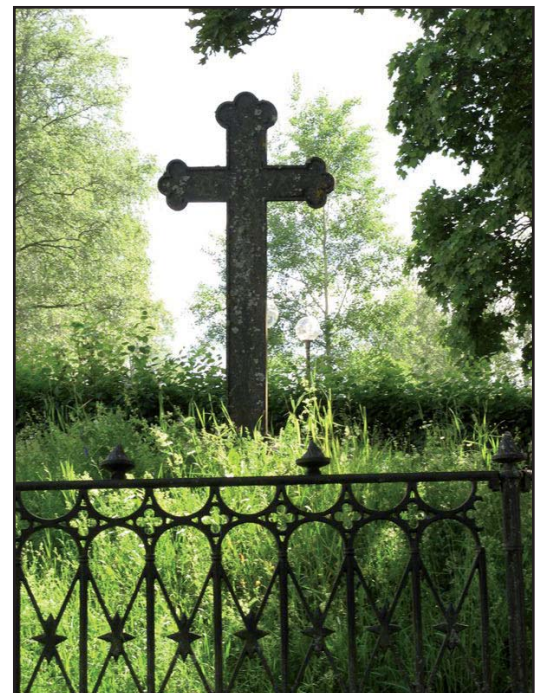
Kvarter 1 och 3

Allmän karaktär

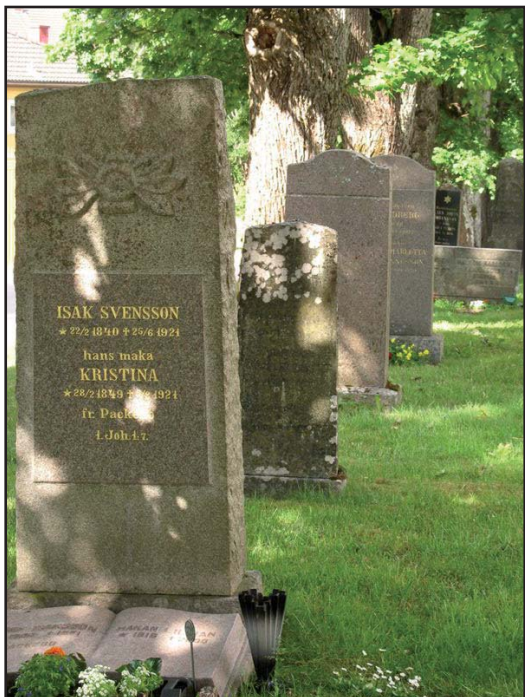
Kvarter 1 är det västra av kvarteren rakt söder om kyrkan. Det fortsätter västerut längs södra och västra kyrkogårdsmuren med en gravrad. På andra sidan ingången i väster fortsätter gravraden längs muren som kvarter 3. Gravarna ligger i nord-sydliga rader med vårdarna vända mot öster och gången fram till södra kyrkporten. Söder om tornet finns två rader med rygghäckar. Vid ekonomibyggnaden i norra änden av kvarter 3 har man samlat borttagna vårdar, nedlagda i gräset.

Gravårdstyper

Kvarteren präglas av enskilda gravar från det sena 1800-talet och 1900-talets förra hälft. I flera fall rör det sig om familjegravar. På många av gravarna finns högresta vårdar i form av obelisker eller bautastenar. Svart och grå granit är vanligaste materialen. Alla gravar har ursprungligen haft grusbädd med sten- eller häckram. Idag kvarstår endast en stenram, dock besädd med gräs. Endast ett fåtal vårdar är sentida. Kvarter 1 domineras av den Queckfeldtska gravstenen från 1800-talets första hälft, vilken också är kvarterets äldsta. Familjen ägde Viresjö säteri kring sekelskiftet 1800. Graven har en murad kammare som täcks av en jordhög, på vilken ett gjutjärnskors är rest. Kring denna gravhög är en åttakantig sandstensram med nygotiskt gjutjärnsstaket. De borttagna vårdarna vid kvarter 3 är från 1871 till 1920-talet. Äldst är två gjutjärnskors i behov

Queckfeldtska gravens karaktäristiska ättehög med nygotiskt kors och staket av gjutjärn.

Högresta sekelskiftesvårdar längs södra kyrkogårdsmuren i kvarter 1.

av ommålning. En handfull av vårdarna inom kvarteren bär titel: barnmorska, hemmansägare, häradsdomare, banvakt, folkskollärare och kantor.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 1 och 3 har karaktären av köpegravskvarter från sekelskiftet 1900 med stor andel bevarade, högresta vårdar. Särskilt påtagligt är detta i östra delen av kvarter 1, vilken vetter mot gången fram till kyrkan och därmed hade hög status. Några vårdar med titlar berättar om socknens historia och sociala sammansättning. Det konsekventa borttagandet av grusbäddar och häckar har försvagat det kulturhistoriska värdet, vilket istället företräds av enskilda vårdar och deras placering. Ett särpräglat uttryck för den adliga gravkulturen under 1800-talet utgör den Queckfeldtska graven med ättehög samt kors och staket av gjutjärn. Få motsvarigheter till dylika monument finns i länet. Denna grav är av stor betydelse för intrycket av denna del av kyrkogården.

Kvarter 10 med övervägande familjegravar från 1940- och 50-talen. Kvarter 4 i bakgrunden.

Kvarter 2, 4, 10, 11 och 13

Allmän karaktär

Dessa kvarter ligger vid kyrkans västra, norra och östra sidor och består av dubbla nord-sydliga gravrader samt en öst-västlig rad längs utsidan av den gamla norra kyrkogårdsmuren, tillkommen efter utvidgningen 1921.

Kvarter 13. Familjegravar från 1900-talets förra hälft. De flesta har haft grus och stenram.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet utgörs nästan uteslutande av låga och breda vårdar från 1940- och 50-talen, till stor del resta på familjegravar. Vanligaste materialet är svart granit. Stenarna har ett stramt, ofta klassiserande formspråk. Titlar förekommer sparsamt: järnhandlare, hemmansägare, handlande, elektriker, trävaruhandlare, stationsföreståndare, handelsföreståndare, furir. Fyra vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok (Sv Mfb). Ett fåtal vårdar är äldre och härrör främst från tidigt 1900-tal, eventuellt är det rester av allmänna linjen. Även hos dem är profilen låg, några är dock mycket breda och har varit samkomponerade med stenram och grusbädd. Sistnämnda har sannolikt funnits på alla gravar. Den äldsta vården återfinns i kvarter 13 öster om koret. Den är rest 1852 över byggmästaren Johan Holm från Öen. Materialet är kalksten och utförandet tidstypiskt i stram nyklassicism. Ett litet antal vårdar är sentida, främst ett par rader med stenar från 1970-talet.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren präglas av köpegravar från 1940- och 50-talen med låga och strama vårdar, vanligen på familjegravar. Ursprungligen har större delen av gravarna haft grusbädd, av vilket idag inget kvarstår. Det kulturhistoriska värdet ligger främst i enskilda vårdar med hög ålder, titel eller konstnärliga kvaliteter. Det är endast få vårdar som bär titel, vilket tillsammans med stenarnas låga profil avspeglar hur ståndssamhället utjämnades under 1900-talet. De titlar som finns berättar om stations- och industrisamhället Malmbäck. Ett fåtal vårdar med referens till Missionsförbundets sångbok vittnar om väckelsen. En kalkstensvård från 1852 utgör en solitär vid korgaveln med mycket högt värde. Den representerar de hantverksmässigt framställda vårdarna från tiden innan industrialismen.

Kvarter 2.

Vård med referens till Missionsförbundets sångbok (Ms).

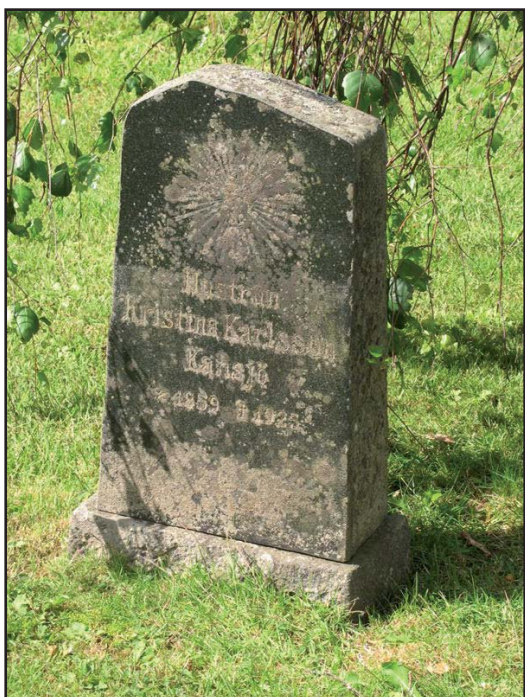
Nyklassicistisk vård från 1852 över en byggmästare.

Kvarter 9 i förgrunden.

Vanlig liggande sten i allmänna linjen.

Småskalig bautasten från 1925 över en hustru, en annan vanlig typ i allmänna linjen.

Kvarter 5 med bevarad allmän linje.

Kvarter 5 och 9

Allmän karaktär

Kvarter 5 och 9 utgör två rektangulära kvarter norr om gamla kyrkogården, tillkomna 1921 som allmän linje. Gravarna är gles utlagda i gräsmatta, vända mot öster och väster, övervägande i rader. Stora ytor är tomma.

Gravårdstyper

Vårdarna är överlag småskaliga med svart granit som vanligaste material. En del är resta och anspelar i sina former på de enskilda gravarnas monument, men är sällan mer än en halvmeter i höjd. En stor del utgörs av små hällar, där särskilt en modell med palmkvist i relief nyttjats. Titlar är sällsynta på dessa stenar, det finns dock en småskollärlarinna och ett par hemmansägare. En vård är enligt inskriptionen rest av Baptistmissionen, en påminnelse om väckelsen. Allmänna linjen sträcker sig från 1923 till 1957. Ett fåtal sentida gravar har tillkommit i kvarter 9, men har vårdar av modesta mått.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 5 och 9 utgör allmänna linjen från 1921 – 57. Den ursprungliga karaktären med glesa rader av småskaliga granitvårdar är i huvudsak bibehållen. Allmänna linjen har endast i mycket begränsad utsträckning bevarats på länets kyrkogårdar, varför mer sammanhängande helheter är av högt kulturhistoriskt värde. Dessa berättar om de breda folklager som ej hade råd att köpa sig egen gravplats. Nyttillskott bör anpassas efter storleken på befintliga vårdar.

Kvarter 6

Kvarter 6 – 8

Allmän karaktär

Kvarter 6 – 8 tillkom genom utvidgning 1956 med undantag för raden mot gången i söder, som hör till 1921 års utvidgning. Kvarteren består av öst-västliga rader av gravar med vårdarna vända mot söder samt rader längs gångarna i väster, norr och öster med vårdar vända mot dessa. Södra hälften av kvarter 7 är i princip outnyttjad och skiljs från den norra av en roshäck. Gravraderna längs gångarna har tidigare haft rygghäckar med utskjutande partier mellan varje grav.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet består nästan uteslutande av låga, breda granitvårdar från sent 1950-tal till omkring 1990. De äldre är som regel av grå, opolerad granit med stramt formspråk. Ett par särpräglade, genombrutna vårdar av koppar är från 1960-talet. Bland de yngre stenarna är det större variation i material och form. De modesta måtten är dock samma. Familjegravar och titlar förekommer endast bland de äldre och även där sparsamt. Förutom i 6 återfinns de äldsta vårdarna längs gångarna, flera av dessa är familjegravar. Från 1934 – 50 finns några familjegravar i den sydliga rad som hör till 1921 års utvidgning. Där märks några resligare, strama vårdar, bl.a. över en fabrikör och en nämndeman.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 6 – 8 tillkom huvudsakligen 1956 och har en klar efterkrigstida karaktär med gräsytor och låga, strama vårdar i främst ljus granit, av enhetliga mått. Titlar förekommer nästan inte, men de

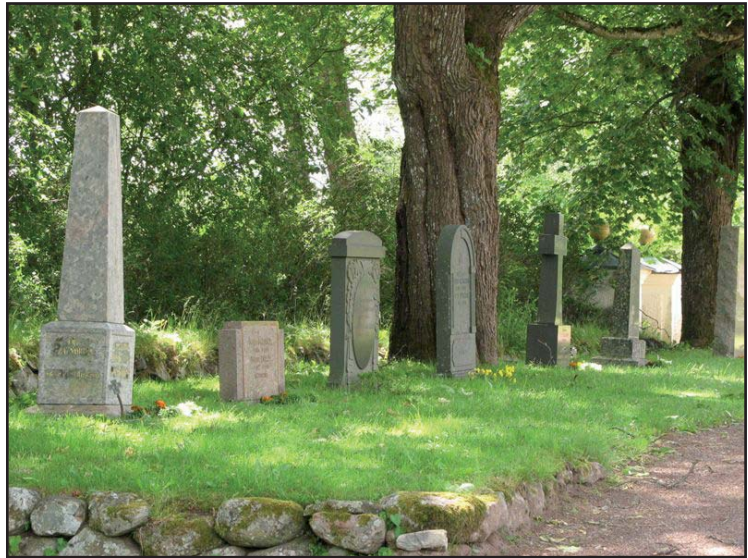

Enhetliga material och mått i kvarter 6.

Individuellt utformad metallvård på familjegrav i kvarter 8.

få familjegravarna är på traditionellt vis exponerade mot gångarna. Härigenom speglas folkhemmets framväxt och en ny kollektivistisk anda. Den efterkrigstida karaktären är en vanlig syn på landets kyrkogårdar och det kulturhistoriska värdet ligger främst i de övergripande strukturerna, vilka dock försvagats genom borttagande av rumsskapande häckar och stenlagda gångar.

Påkostade vårdar över kyrkoherdar och fabrikörer vid prästgårdsmuren.

Obelisk från 1908 över fabriköer A G Wigell med maka.

Kvarter 12

Allmän karaktär

Kvarter 12 utgör gravraden längs kyrkogårdsmuren mot prästgården. Denna rad förlängdes åt norr i samband med 1921 års utvidgning.

Gravvårdstyper

Gravvårdbeståndet har en tydlig högreståndsprägel genom sina påkostade, ofta resliga typer från 1800-talets andra hälft och 1900-talets första. Flera kyrkoherdar är gravlagda här. Äldsta vården är en obelisk från 1877, rest över kyrkoherde J A Norlén. Om kyrkoherde J F Wigstrand minner en bautasten. En rent individuell utformning har smideskorset från 1923 på kontraktsprosten C E Bergghs familjegrav. Den senaste kyrkoherdegraven är från 1957. I kvarteret återfinns även obelisk från 1908 över fabriköer A G Wigell, stolfabrikens grundare, och ytterligare ett par stora industriidkare. Vidare finns bagarmästare, lantbrukare, målaremästare och handlande. Ursprungligen har gravarna haft grusbäddar.

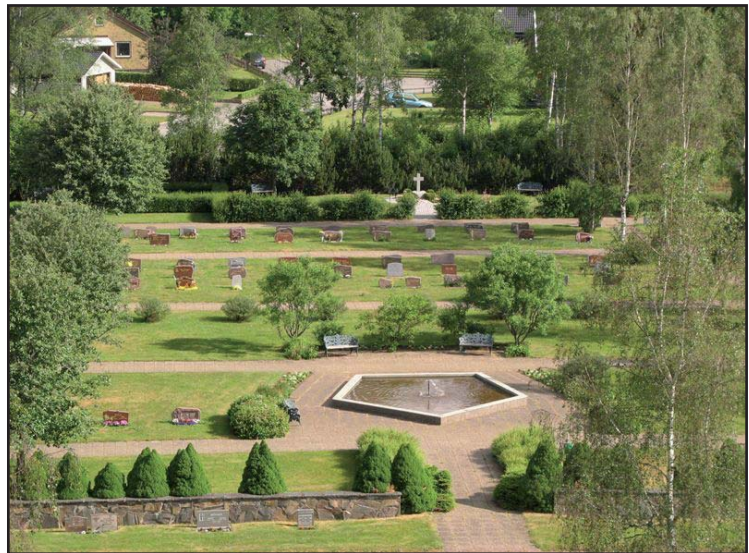

Kyrkogårdens äldsta gravsten är huggen 1782.

från Nedre Lycke och återställd 1934. Ett antal låga och breda vårdar är från 1940 – 70-talen och återfinns främst i den östra hälften. Många vårdar bär titel: hemmansägare, målarmästare, fabrikör, trävaruhandlare, soldat, skomakarmästare, predikant. Fyra vårdar refererar till Missionsförbundets sångbok.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter 14 är ett utpräglat köpegravskvarter från tidigt 1900-tal, välexponerat genom sitt läge vid kyrkans södra sida. En stor andel högresta stenar från nämnda epok präglar intrycket och är de främsta bärarna av kulturhistoriskt värde. Särskilt intressant är kyrkogårdens äldsta gravvård från 1782, en representant för den hantverksmässiga gravkonsten innan industrialismen. Vårdar med titlar förmedlar ett tvärsnitt av socknens sociala sammansättning kring 1900. Några vårdar bär en koppling till väckelsen i bygden. Det tidigare helhetsintrycket med grusbäddar och häckinramningar är idag utslätat till förmån för en lättskött gräsmatta, en vanlig utveckling på länets kyrkogårdar.

Nya kyrkogården sedd från kyrktornet.

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Den senaste utvidgningen från 1977 består av rektangulära gräs-kvarter med öst-västliga rader av gravar, vars vårdar är vända mot söder. Centralt placerad i söder är en stor plattstensbelagd viloplats med femkantig, granitskodd vattenspegel i mitten. Kring platsen är parkbänkar och rabatter samt prydnadsbuskar. På motsvarande plats vid norra muren är en minneslund. Denna är en rektangulär

gräsyta avskärmad med häckar. I dess mitt en stensättning med ett kors i grå granit på ett naturstensblock. En gång med gatsten leder fram till detta. Minneslunden flankeras i öster och väster av medelst häckar avgränsade urngravskvarter, varav vilka endast det östra är nyttjat. Även nya kyrkogårdens västligaste kvarter är ännu outnyttjade.

Gravårdstyper

Gravvårdarna från 1980-talet till idag är som regel av grå eller röd granit med polerad yta. Formspråket är tämligen enkelt men med vissa variationer. Måtten är enhetliga, låga och breda. Titlar på vårdar eller familjegravar förekommer inte. Ett fåtal kan uppvisa orsnamn.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Nya kyrkogården från 1977 har en stram uppbyggnad med ett fåtal axlar, viloplats och minneslund. De enkla vårdarna med låg profil står i rätvinkliga gräskvarter. Detta är en typisk efterkrigstida karaktär, vanlig på svenska kyrkogårdar. Ett uttryck för folkhemmets rationalistiskt präglade kyrkogårdsideal. Det kulturhistoriska värdet ligger främst i de övergripande strukturerna, vilka besitter vissa gestaltningsmässiga kvaliteter. Minneslunden är ett uttryck för vår tids gravsed.

Minneslunden.

Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet

Malmbäcks kyrkogård har medeltida ursprung. Den är utvidgad åt norr i tre etapper under 1900-talet. De olika delarna är i varierande grad avgränsade från varann. Gamla delen med kyrkan utgörs av en plåtå med stödmurar, påkostade grindpartier och välväxt trädkrans av lönn från 1800-talet. Detta förmedlar bilden av en traditionell landsortskyrkogård. En viktig del av denna är även grusgångsnätet.

Kyrkogårdens gamla del har fått mycket av sin karaktär under 1900-talets lopp. Gravvårdsbeståndet domineras av 1900-talets första hälft och mitt och dess gravar hade alla ursprungligen grusbädd och häck- eller stenram. Detta karaktärsdrag är idag – liksom på flertalet av länets kyrkogårdar – utslätat genom övergången till sammanhängande gräsmattor. Flera av vårdarna besitter dock höga kulturhistoriska värden. Särskilt söder om kyrkan, i anslutning till södra kyrkogårdsentrén, står flera högresta stenar från decennierna kring 1900. Dessa kvarter hade genom sitt läge en hög status, vilket ännu kan avläsas. Här får man en bild av hur den tidens köpegravskvarter tedde sig. Även gravraden längs muren mot prästgården i öster är framträdande med flera påkostade gravar över kyrkoherdar och fabrikörer i Malmbäck. I övrigt domineras intrycket av den låga vårdtyp som blev vanlig kring 1940. Till stor del rör det sig om strama vårdar från 1900-talets mitt på familjegravar. Titlar på vårdarna berättar om såväl personhistoria som hur Malmbäcks stations- och industrisamhälle växte fram. Några vårdar vittnar genom sina inskriptioner om väckelsen i bygden. Av särskilt intresse är den Queckfeldtska graven söder om tornet, anlagd under 1800-talets första hälft åt ägarna av Viresjö säteri. Utformningen med gravkulle samt kors och staket i gjutjärn är sällsynt i länet och ett fint uttryck för adligt gravskick vid denna tid. Genom sin storlek präglar graven denna del av kyrkogården. Sydost om koret står två handhuggna vårdar av sand- respektive kalksten från 1782 och 1853, vilka representerar gravkonsten innan industrialismen.

Direkt norr om kyrkogårdens gamla del är en utvidgning från 1921 med två allmänna linjekvarter som omgärdas av enskilda gravar. Allmänna linjen är tämligen sammanhållen med spridda vårdar från 1923 – 57 i gräsmatta. Välbevarade linjegravskvarter är idag ovanligt i länet och har ett kulturhistoriskt värde som dokument över socknens breda folklager. 1956 års utvidgning ansluter utan övergång till 1921 års. Denna består av gräskvarter med rader av övervägande strama vårdar i ljus granit med enhetlig storlek. Titlar och familjegravar förekommer sparsamt och vanligen kopplat till gravarna längs gångarna, vilka tidigare haft rygghäckar. I dessa

kvarter ges en bild av ståndssamhällets utjämning under folkhemmet. Det kulturhistoriska värdet ligger här liksom i nya kyrkogården från 1977, längst åt norr, i de övergripande strukturerna. Nya kyrkogården avgränsas av 1956 års fogade granitmur i söder och en kallmur med vall och tallhäck i norr. Dess stora yta är uppdelad i rätvinkliga gräskvarter mellan plattbelagda gångar. Två slingrande huvudgångar med alléer binder samman nya kyrkogården. Detta liksom den stora viloplatsen med vattenspegel och minneslunden har vissa gestaltningsmässiga kvaliteter. Vårdbeståndet håller en låg profil.

Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrkogårdens gamla del bildar en klart avskild enhet genom mur, trädkrans och nivåskillnad.
- Murar, grindstolpar, smidesgrindar, trädkrans och grusgångar är viktiga delar av kyrkogårdens formgivning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats. Vårdar äldre än 1850 eller av järn skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Queckfeldtska graven är i det närmaste unik i länet.
- Allmänna linjen bör bevaras.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Malmbäcks församlings arkiv

Tryckta källor

Kulturminnesvårdsprogram för Nässjö kommun. Jönköpings läns museum 1989.

Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län II. Uddevalla 1955.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05

Beställare: Växjö stift

Fastighetsägare: Norra Sandsjö kyrkliga samfällighet

Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson

Foto: Robin Gullbrandsson

Län: Jönköpings län

Kommun: Nässjö kommun

Socken: Malmbäcks socken

Fastighetsbeteckning: Malmbäck 1:1 och 1:82

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Malmbäck 6E 6d 1989

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv